

SLUŽKY PRO VŠECHNO

JOANNA
KUCIEL-FRYDRYSZAK

FOTOGRAF MICHAEL ALEXA

absolut

absynt

Joanna Kuciel-Frydryszak
Služky pro všechno

Absynt 2026

**JOANNA
KUCIEL-FRYDRYSZAK**

**SLUŽKY PRO
VŠECHNO**

**PŘELOŽIL
MICHAEL ALEXA**

Památce zapomenutých žen

This publication was supported by the
©POLAND Translation Programme.

Copyright © by Joanna Kuciel-Frydryszak
Published by Wydawnictwo Marginesy, Poland
Translation © Michael Alexa
Design & Layout © Pavlína S. Morháčová
ISBN 978-80-8203-658-2

Kuchyňskými, jak předními dveřmi
měšťácký se rozdíl vnáší
do společenské vědy naší.
Takto třídní čich se budí –
neúprosná dělba lidí:
zpředu vchází „pán“ a „paní“,
přes kuchyni – „člověk“, „žena“,
tudy – „známí“, tam – „neznámí“.
Tuhle – my, tam – nýmandi, zkrátka ti,
jimž někdo zbránil předem vstoupiti.

JULIAN TUWIM
Polské květy

OBSAH

1. Hledá se služka pro všechno, dobrá kuchařka	13
2. Sloužila k mé spokojenosti	33
3. Umění vařit na plynu	45
4. Stojící služka hovoří s panstvem vstoje	69
5. Mezi drhnutím podlah a dezertem	89
6. Kdy má Andzia vycházky?	103
7. Po kuchyňských schodech	127
8. Kasie a Marysie líbají ruce	141
9. Bezdětné matky	165
10. Může být katolická služka veselá?	185
11. Už k nikomu se takto nepřipoutám	205
12. Štít se hříchu jako hada	225
13. Jenom ne u židů	247
14. Sloužící soudružky pozor!	267
15. Hrdinné či nepřátelské	311
16. V novém světě	337
Poděkování	355
Poznámka překladatele	357
Vybraná bibliografie	359
Zdroje ilustrací	369

HLEDÁ SE SLUŽKA PRO VŠECHNO, DOBRÁ KUCHARKA

Vzhledem k bezprostřednosti soužití služky s členy domácnosti máme právo požadovat, aby služka neměla žádných tělesných vad, kupříkladu nebezpečného tělesného pachu, skvrn a vad pleťových, šilhavosti, hluchoty, krátkozrakosti, nebo aby nebyla zatížena chorobami dědičně předávanými.

Maria Ankiewiczová, *Služba domowa* (Domácí služba)

Alice Coleman Schellingová, žijící v Americe a pocházející z lodžské kupecké rodiny Hechtkopfových, si zapamatovala, jak její babička Regina zaměstnávala v Lodži služku.

„Máš mládence?“

„Ano prosím.“

„To je moc dobře. Jsem ráda. Jakkak se jmenuje?“

Služka je v rozpacích, ošívá se, a říká jméno.

„To je krásné jméno. Můžeš se s chlapcem vídat v nedělním volnu.“

„Děkuji vám.“

„A ty se jmenuješ jak?“

„Zosia, prosím.“

„To je také krásné jméno. Ale když tě oslovím Basio, Kasio nebo Jasio, chci, abys věděla, že myslím tebe, a abys přišla, když tě zavolám.“

Když Alice Coleman Schellingová tuto scénu po letech popisuje, komentuje ji následovně: „Ošemetná věc. Nevzpomíná se mi na ni příjemně. Ale moje babička byla dobrá žena. Tajuplný příběh.“

Po pravdě řečeno, až tak tajuplný není: mnoho dívek – také v jiných evropských státech – „přicházelo“ s počátkem služby v nové domácnosti o své jméno. Důvody se uváděly různé: protože paní advokátová nahoře už Marysiu má, takže budeš Zosia; protože dcera se jmenuje Anna, a tak ti budeme říkat Rózia. Ale nejčastěji se jména neuváděla. Francouzská historička Anne Marie Fugierová, popisující osudy francouzských služek v 19. století, připomíná formulku, kterou dívky slyšely na počátku své služby: „Moje milá, budeš se jmenovat Marie.“ Služka nemá své jméno ani příjmení, nemá ani hlas. Je němá jako naivní bretaňská služka Bécassine z francouzského komiksu z roku 1905, která se stala popkulturní hrdinkou, a byla namalovaná bez úst.

V polském tisku služky vystupují často pod heslem „Marysie, Kasie“. Je výrazem napůl familiárního, napůl ochrannářského, někdy vlídného, ba něžného, ale vždy nadřazeností zabarveného vztahu. Ovdovělým nebo vdaným služkám, na které šlo narazit jen sporadicky, se říkalo podle manželova jména: Stasiová, Jędrzejová. Nebo Bazylová, jak se říkalo služce v rodném domě varsavisty Stanisława Gieysztora.

Poctivá, dobrá Bazylová. Vždy tichá, skoro nemluvná, malá, drobná, vyzáblá, se staženými rty a vpadlými tvářemi, vždy v bělostné zástěře a bílé čepičce s trubičkovou obrubou

nad čelem, nás všechny vychovala a vytvořila si k nám upřímné pouto. Přijela s námi z Brzeście, kde nechala všechny známé a zůstala u nás dlouhá léta až do své smrti. Milovala nás upřímně, byť to nikdy nedávala najevo. Ale kolikrát, když nás matka hubovala, nás obdarovala tu scvrklým jablkem, tu oschlým cukrovím, tu čokoládou vetchou stářím. Laskominy vytahovala ze svého dřevěného kufříku. Voněly trochu nafalínem a trochu stařinou, pro nás to ale byla zároveň vůně dobrého srdce Bazylové.

Když onemocněla, rodina ji poslala do nemocnice, protože by u nás seděla „na bezplatném chlebu“, a máma s babičkou si nechtěly doma držet smrtelně nemocnou starou ženu.

Pamatuji se na ni, jak seděla v babiččině kuchyni na kufříku, než měla odejít do nemocnice. Vyčítavě se na nás dívala. Musím uznat, že jsem jí stejně jako celá rodina její hluboké city nikdy neopětovala. Projevilo se to také v tom, že poté, co jsme její rakev vypravili na Wolu, se snad nikdo nezašel podívat na její hrob. A já dobrých padesát let po její smrti ani nevím, jaké měla jméno či příjmení.

Mnoho si však stále pamatují následující generace. Různé průpovídky se opakují spolu s dodatkem „jak říkávala naše Andzia“, v rodině stále kolují recepty sluzek na citronovou polévku, a spolu s rodinnými památkami se uchovávají nečetné dopisy psané „milostpaní“. Služky byly spojené s významnou částí dětství jejich svěřenců, a pohádky, které vyprávěly před spaním, stejně jako jejich teplá náruč, byly nezdědka bezpečnějším útočištěm než rodiče jsou ve vleku vlastních závazků, stvoření pro méně triviální činnosti. Služky své závazky neměly, dům pánů byl středem jejich světa, a rodina, které sloužily, se stávala důležitější než jejich vlastní. Když ovšem hledám v nejrůznějších zásuvkách s rodinnými památkami

fotografie služek, nenacházím skoro žádné. Když listuji starými alby z počátku 20. století, narazím občas na služku na verandě před domem nebo na pikniku v lese, jak v pozadí drží dítě v náručí. Na ateliérových fotkách jsou vidět jen zřídka. Byl by to podivný nápad, vzít služku s sebou k fotografování. K tomu je zapotřebí fantazie Romany Rzepecké.

Je rok 1907. V poznaňském fotografickém ateliéru s tapetou s břízami vidíme starší paní v černém, s vějířem v ruce. Obklopují ji dcery: pět vyšňořených dívek a služka. Tu nelze se slečnami Rzepeckými zaměnit. Slečny jsou v dlouhých elegantních šatech s žaboty a nabíranými rukávy, s vlasy sepnutými do výšky. Služka je mírně shrbená, trochu nesmělá, v tmavém kabátku a bílé zástěře na prostých šatech s vyšívaným límečkem, s korálky a s rovnými, dozadu sčesanými vlasy s pěšinkou uprostřed. „Matka a dcery tvoří uzavřený kruh. Hospodyně stojí poněkud stranou. Je velmi neobvyklé, že byla přizvána na oficiální fotografii,“ píše Katarzyna Męczyńska, restaurátorka, autorka monografie o Heleně Rzepecké a jejích dcerách. Skutečně je to neobvyklé, ale ani tyto ženy nejsou tuctové. Romana Rzepecka, za svobodna Gexová, je švýcarského původu, učitelka francouzštiny. O její dceři Heleně, zakladatelce dívčího penzionátu, se říkalo, že je nejmoudřejší ženou v Poznani. O služce nevíme nic, její jméno neznáme. Je to Pelasia?

Katarzyna Męczyńska: „Tak se v Poznani říkalo služkám nehledě na jejich skutečné jméno. Stalo se vlastně jejich synonymem. Nedá se s jistotou tvrdit, jak se služka Rzepeckých jmenovala, ale můžeme se dohadovat, že když byla přizvána na společnou fotografii, byla to dobrá služka. Tedy pracovitá, vnímavá, ochotná a loajální.“

Když se dívka rozhodne pro místo služky, přijíždí do města s kufříkem. Nebo s ranečkem – šátkem, ve kterém má celý svůj majetek. Pokud míří do Krakova, ví dobře, kam jít:

Romana Rzepecka s dcerami a služkou, asi 1907

k Mickiewiczovu pomníku, kde se každý čtvrtek scházejí děvčata a paní, které potřebují služebnictvo.

„U pomníku na Rynku,“ uvádí Władysław Krygowski, veřejný činitel a publicista, „se scházel celý houf dívek a žen ochotných pracovat jako služky nebo posluhovačky. Prohlížely si je paní domu, ostřížím zrakem hodnotily jejich předpoklady pro zaměstnání, a zároveň jejich případnou nebezpečnou atraktivitu pro pána domu či mladého pána. Dívky chodily nebo stály, skromné, ponížené, v šátcích či bez, oblečené tak, jak mohly, a čekaly, až k nim přijde paní ‚s kloboukem‘.“

Trh u Mickiewicze fungoval až do dvacátých let 20. století divoce, bez zprostředkovatelů. Ale bývalo s těmi vychytalými kuplíři, tedy dohazovači domácí služby lépe? Zprostředkovatelství domácí služby jen kvetlo. Zprostředkovací kancelář je výborný byznys, od rána do večera je v jednom kole. Nad stolkem plným papíru se naklání agentka. Prohlíží služební knížky služek, jejich rodné listy, vysvědčení a doporučení. Opodál na židličkách sedí zámožné dámy. Přišly si sem pro svou „holku pro všechno“. Tou je služka, která bydlí s pánem a paní domu, vaří, topí, drhne podlahy, cítí stříbro, nakupuje, podává kávu, čaj, zimník, otevírá dveře, látá prodřené šaty pána domu, paní domu i mladého pána. Služka pro všechno.

Dívky, které agentka zavolala k „milostivé volbě“, sedí na lavicích u okna. V šátcích, krpčích, jsou poníženy, často mluví tak, že jim paní ani nerozumí. Čekají. Třeba si je vybere nějaká dobrá paní?

Krakovský jezuita Jan Badeni, který se zabýval fungováním zprostředkovacích kanceláří na konci 19. století, měl pro ně jedno přirovnání: africké trhy s otroky.

Tahle, tamta paní, se obrací k této, k jiné uchazečce, nahlas a podrobně se vyptává na její dovednosti a schopnosti; pokládá, vždy veřejně, a tedy velmi nediskrétně, „bez obalu“, takové otázky, že i tu nejotrlejší dívku polévá ruměncem; prohlíží, ověřuje, zda má silné a zdravé ruce, zda nemá bolavé nohy; přikazuje a upravuje šat, který bude nosit, zda plánuje vycházky do města a jaké má další záliby; poté nepopřává sluchu směšným, neskutečným, přemrštěným požadavkům sdělovaným nesmělým hláskem.

Agentka se do hovorů nevměšuje, poněvadž ví, že paní má navrch a dívka je bez šance. „Dívka rudá v obličejí, v slzách, musí se službou souhlasit. Pokud nebude souhlasit s touto, přitaká zítra jiné, možná s ještě horšími podmínkami; přisvědčí, neboť hlad je zlý pán,“ píše Badeni.

Dohazovači a zprostředkovatelé se netěší dobré pověsti. Paní si zoufají, že je berou zkrátka, že jim posílají neschopné služebnictvo, aby ho musely co nejčastěji střídat. Dívky jim zase zazlívají, že je kanceláře posílají do „nemorálních domů a k židům“. Varšava, rok 1918. Etna Bomsztyková, židovka, bez práce. Dohazovačství je její jedinou nadějí.

Ve špinavé sklepní místnosti v Milé ulici bylo plno děvčat. Polky i židovky, z vesnic, městeček i měst, hladové a nevyspalé tu v dusnu vysedávaly nejednou celé měsíce, byť v jediném pro ně přístupném zaměstnání domácích dělnic nebyla taková nezaměstnanost jako v jiných profesích. Za každou proseděnou noc bylo třeba zaplatit nebo dát něco v zástavu. Stávalo se, že paní přicházely a vybíraly si zaměstnankyně. Podobalo se to koupi koně, dívka musela být například urostlá, zdravého vzhledu. Odpovídala pak na otázky, zda má snoubence, chodí-li ráda ven nebo přijímá-li hosty. Pokud ano, nevyhovuje.

Bomsztyková si rychle uvědomuje, že dohazovačka může podvodem násobit svoje příjmy. Jakmile dívce zprostředkuje místo, po nějaké době paní varuje, že se o dívce dozvěděla něco hrozného. Vyděšená paní služku propustí, dohazovačka ji „prodá“ někomu dalšímu a pro paní najde novou.

Spisovatel Józef Hen vzpomíná:

Když služka odešla, nepodával se inzerát v novinách „potřebná pomoc v domácnosti, veškeré práce, nástup ihned“, místo toho se šlo k dohazovačce (ve Varšavě toto slovo znamenalo zprostředkovatelku, a ne jako v jiných městech kuplířku). Dohazovačka bydlela v rozměrném pokoji v suterénu v devětačtyřicítce. Byly tam nepasované podlahy, šedé stářím, vlastně si z té místnosti, do které jsem s mámou sešel, nepamatuji mnoho, právě

jen to stáří, snad způsobené sporým světlem pronikajícím přes okénka umístěná v úrovni chodníku na ulici. Vzpomínám si na šedý šátek na dohazovaččině hlavě a šedé dívky sedící se skloněnými hlavami na železných postelích, s uzlíky u nohou, někdy s potrhanými kufry.

Pak se dohazovačka objevuje v domě s uchazečkou a matka se dívky vyptává: „Umí vařit? Je čistotná? Je zdvořilá? Je samostatná? Proč odešla od tamtěch? Netoulá se po nocích? Nepřeji si žádné návštěvy.“

Dohazovačka nebyla povídavá. Jenom ujišťovala, že uchazečka je chodící poklad. „Budete spokojená, mladá paní. Ať do mě hrom bací... Copak nevím, koho je vám zapotřebí?“ A dívka: „Budeš mít paní, jakou jsi nikdy neměla. Budeš velebit den, kdy jsi vstoupila do tohoto bytu. Lžička cukru navíc tu nic neznamená.“ (Byla to pravda. Před služkou bylo všechno dokořán a mámu by nikdy ani nenapadlo litovat jídla nebo něco strhávat či držet pod zámkem.) Pak reference. Uchazečka otevírala tašku, vytahovala plátěný balíček a z něj zažloutlá, poslepovaná „doporučení“, vždy stejná: že je samostatná, zdvořilá a tak dále. Já jsem se jen divil, že když je každá z nich takový poklad, proč tak často mění místo.

Na počátku 20. století fungovalo jenom v Krakově třicet šest kanceláří prostředkujících domácí službu. Tisk varoval, že fungují bez dozoru, ačkoli ve většině měst existovala policejní oddělení sloužící ke kontrole prostředkujících kanceláří a policisté tato místa pravidelně navštěvovali. Problém se týkal menších měst. *Goniec Czesłochowski* (Čenstochovský posel) bil v roce 1907 na poplach, že ve městě chybí kontrolní úřad, a dvě kanceláře působící v Čenstochové nedávají záruku, že se služka bude chovat řádně, plnit své povinnosti a pány neokrade.

Medailon Sdružení katolické služby svaté Zity

Novináři *Gońce* si zoufali zbytečně, služby byly tou nejkontrolovanější společenskou skupinou hned po prostitutkách. Do spárů kuplířů se dostávaly opravdu často. Pokud ve městě nikoho neznaly, byly skutečně v maléru.

Proto od roku 1906 hlídkovaly na krakovském nádraží takzvané zitky. Skvěle fungující Sdružení katolické služby sv. Zity pronajímalo pokoje a vždy jedna ze spolubydlících čekala na příjezd vlaku z venkova. Jakmile přijel, šla zitka v dlouhých šatech s medailí sdružení kolem krku na nástupiště a prohlížela si vystupující. Pokud si všimla dívky s venkovským zevnějškem, přišla k ní s otázkou: „Do služby, slečno? Za práci?“ Pokud ano, má návrh: zitky mají v domě sdružení v Radziwiłłowské ulici pokojík pro šest osob, ve kterém se mohou dívky ubytovat, dokud nenajdou místo. Tam na ně zlé síly nedosáhnou. Díky železniční misii zitek našlo v roce 1907 útočiště v domě sdružení sto dvacet sedm dívek z venkova.

Ke čtrnáctileté Józefě Witowské z Kališska přichází sousedka, židovka, zčásti obchodnice, zčásti zprostředkovatelka služby. „Víš, Manio, mám pro tebe službu přímo k zulíbání. Říkám ti, dítě: je to cimes, žádná služba, rodina z Varšavy,“ vychvaluje. Józefa, jako služka nazývaná Marysia, už nevěří, že by kdy mohla být se svým místem spokojená.

Je jí osm, když slouží poprvé. Píše se rok 1907. Matka a brutální otčím ji nehodlají žít. V rodině chudých židů musí mimo jiné mýt nádoby ve studni na ulici. Zaměstnavatelé jsou k ní vlídní, ale nedokáže se smířit se šváby a špínou, ve které žijí. Matka ji tentokrát dá bohatému Němci, tkalci. Do desíti večer uklízí, zametá a myje podlahu v šesti místnostech. Dere peří. Příšerně mrzne – podlahy drhne studenou vodou, rozbíjí led a vymetá sníh, neustále má mokré ruce. Jednoho dne v nich ztrácí cit a jde do nemocnice.

Seďm let střídá jednu domácnost za druhou, vždy s pocitem ukřivděnosti. Když tedy přichází sousedka s nabídkou nového místa, je už předem znechucená. Ale jde. Dostává se do domu profesora chlapeckého gymnázia a jeho sympatické ženy. „Nikdy v životě jsem neměla tak dobrou službu. Padly jsme si do oka s jejich tříletou dcerou Czesiou, jezdily jsme spolu za město, do lesa, kde pán maloval přírodu,“ vzpomínala dojatá Witowska. Teprve v rodině inteligence nehladovala a s překvapením sledovala lásku pána domu ke zvířatům. Když kupuje holuby na polévku, pán je zakazuje zabíjet a zakládá chov ptáků. A když je jí diagnostikována anémie a lékař doporučuje, aby se nezatěžovala prací, ráno se omývala studenou vodou a dobře jedla, paní přebírá část jejích povinností a dle instrukcí Józefu každý den ráno omývá. Brzy přichází první světová válka a profesor dostává povolávací rozkaz. Rodina se balí a odjíždí s ním, a Józefa opět zůstává bez práce.

Matka Stefanie Kaszowské chová na vesnici na Żywiecku dvě krávy – z toho žije celá rodina. Když je Stefanii šest let, je předána sestřenicí, stará se o její dítě. Po sedmi letech se dostává k dalšímu příbuznému, opět jako chůva. A pak se stává služkou židovky v Těšíně, na tuto službu vzpomíná nejhůř. „Ta židovka byla příšerná, hrozně mě využívala,“ vypráví po letech. Zaměstnankyně ji nechává hladovět. Švagr paní domu si jednoho dne všímá porce pro mladinkou služku, je otřesen: „Salo, ty jí dávaš tak málo jíst, vždyť je ve vývinu,“ říká.

Sousedka Stefaniu přemlouvá k útěku, přesvědčuje ji, že v Těšíně vydělává patnáct zlotých měsíčně, a ve Varšavě by mohla dostat až šedesát. A dává jí adresu na svého bratrance. Tak se Stefania Kaszowska dostává do domu známého veřejného činitele a bohatého továrníka Alfreda Jurzykowského v Senatorské 38. Je šokovaná proměnou svého osudu. Píše se rok 1937. „V domě byli kuchařka, podruh na nošení uhlí, a já měla vysavač. To mě asi Bůh odměnil za pokoru. Bylo mi tam tak dobře!“ vzpomínala.

Stefino štěstí netrvá dlouho. Jurzykowski jako důstojník v záloze bojuje při záříjové invazi, pak se přes Rumunsko dostává do Spojených států, později do Brazílie, kde otevírá první továrnu na automobily, a jeho nadace bude celé roky podporovat polskou kulturu. Stefania si znovu musí hledat místo.

Pro Bronisławu Fijałovou je cesta do Varšavy skokem do neobyčejně hluboké vody. Přijíždí ze Zastawia na Lublinsku, v kapse má pouze jednu adresu: dívky z její vsi, Julie, kterou nezná, ale říkali o ní, že má štěstí, protože se uchýtila ve městě. Je rok 1925.

„Neměla jsem kde spát a chtěla jsem u ní zůstat přes noc,“ řekne po letech vnučce, která její příběh zachytí na magnetofonovou pásku. „Nevěděla jsem, že je jenom

služka. Nechtěla, protože se bála své paní, ale ta všechno slyšela přes dveře a nedovolila mi odejít. Nechala mě spát s Julií na jedné posteli. Ráno mi paní napsala lístek, kudy jít a jak se dostat ke Skwarkovi, člověku hledajícímu dívky do služby. Měl také stánek s cigaretami na rohu Nowého Świata. Ve stánku byla Skwarkova žena, ta mě odvedla domů. Byl pryč, a když později přišel, byl opilý. Neměl zrovna žádnou práci, ale poslal mě na úřad práce v Jasné. Tam byly dvě paní. Jedna se zeptala, jestli mám ráda děti. Řekla jsem, že moc, i když jsem vůbec nevěděla, jestli to tak je. Vzala mě.“

Bronisława Fijałová využila jednoho z úřadů, které vznikaly po roce 1918, existoval nad nimi dohled a dávaly větší záruku bezpečí než soukromé kanceláře. V listopadu 1927 navštívil reportér *Expressu niedzielného* (Nedělní expres) kancelář pro služky v Piotrkowské 92 v Lodži. Dav narůstá. Služky za zprostředkování neplatí. Paní se mohou za dva zloté probírat dívkami čtrnáct dní.

„Převážně se hledají služky pro všechno. Pokojské a kuchařky to mají horší. Z rozhovorů, které tu vedu, vím, že v domech, kde dříve byly tři služebné (kuchařka, pokojská a chůva), je dnes jedna služka ‚pro všechno‘. Lidé si nemohou dovolit početné služebnictvo. Pokojské a kuchařky tak rezignují na svá povolání a rády se smíří se vším, jen aby našly práci,“

sděluje reportérovi ředitelka kanceláře a dodává, že se hlásí čím dál víc dělnic z továren. Prozrazuje také, že služky se jen těžko smířují s praním, leda by byt sestával ze dvou pokojů a kuchyně čili by bylo málo členů domácnosti a prádla nemnoho. Při vyšším počtu členů domácnosti je potřeba najmout pradelnu.